

Ott nyavalyás megfogatik,
 Az mint köfünkben hallatik. / 2
 Vasat vertek az lábára,
 Küldték sötét palotára,
 Őrzött küldtek ajtajára,
 Ne járhasson szabadgyára.
 Szerencze kerekin alol,
 Vagyon, s nem hághat magától
 Megh pusztult minden javától,
 Mint páva fényes farkától.
 Az feleségit gondollya,
 Stéphan Vajda miként tartya,
 Ki azelőtt volt asszszonya,
 Mostan birtokában rabja.
 Ki mettek fia orrában,
 Ne léphessék Vajdaságban,
 Az attyának nyomdokában,
 Ne lehessen Molduvában.
 (Itt a töredék megszakad.)

ADALÉKOK

SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁHOZ.

Közli: Ráth György.

E folyóirat t. szerkesztőjének felszólítása következtében, saját gyűjteményemből itt közlöm azon régi magyar nyomtatványoknak ismertetését, melyek Szabó Károly »Régi Magyar Könyvtárában« vagy egyáltalában felvéve nincsenek, avagy pedig csak csonka példány után hézagosan vannak leírva.

(179. sz.) Basel 1627.

Calepinus (Ambrosius). Dictionarium undecim lingvarum jam **septimo** accurata emendatione, atque infinitorum locorum augmentatione, collectis ex bonorum Autorum monumentis, certis et expressis syllabarum quantitatis notis, omniumque vocum significationibus, flosculis, loquendi formis, proverbialibus sententiis,

caeterisque Latini sermonis proprietatem, elegantiam, et copiam pertinentibus rebus, quanta maxima fide ac diligentia fieri potuit, ita exornatum, ut hactenus studiosorum usibus accommodatius non prodierit. Repondent autem Latinis vocabulis Hebraica, Graeca, Gallica, Italica, Germanica, Belgica, Hispanica, Polonica, Ungarica, Anglica.

Onomasticum vero: hoc est priorum Nominum, Regionum, Gentium, Urbium, Montium, Promontiorum, Marium, Stagnorum, Fluminum, Hominum, et similium catalogum, maxima etiam accessione locupletatum, et praecipuarum rerum Germanica explanatione illustratum seorsim adjunximus. Cum gratia et privilegio imperatorio. Basileae, Apud Henric Petrinus. — Nagy másodrét. Elül czímlap, a nyomdász és Calepinus ajánlása úgy az utóbbi életleírása 4 sztl. levél; maga a szótár 1582, az Onomasticon pedig külön 302 számozott lap.

Colophon: Basiliae apud Henricpetrinus Anno Salutis nostrae recuperatae MD.C.XXVII.

Calepinus szótára tudvalevőleg 1502 óta, midőn Reggioban először csupán deák nyelven látott napvilágot, a mult század végéig különböző helyeken és különböző nyelveken igen sok kiadásban jelent meg. A magyar nyelvet először az 1590-iki, ugyancsak Henricpetrus báseli nyomdájában megjelent tizenegy-nyelvű kiadásban találjuk. Ehez Szabó Károly »Régi magyar könyvtár-a« (277., 300. 395. sz. a.) az 1594-ben hely megnevezése nélkül megjelent Calepinust második s az 1598- és 1605-ben Bâselben megjelenteket harmadik és negyedik kiadásnak sorolja fel. Mivel pedig a »sumptibus haeredum Eustathii Vignon, Jakobi Stoer, Gullielmi Laemarii« közzétett második kiadás más nyomda terméke s csak tiz nyelvre terjed; az általam ezuttal felsorolt kiadás a tizenegy nyelvűek közt a negyedik volna. Feltűnő azonban, hogy azt a nyomdász a czímlapon hetediknek jelzi; a miből következtetnünk kellene, hogy három időközben megjelent ily kiadás nálunk ismeretlen maradt. Ennek lehetősége ugyan kizárva nincsen, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a közkedveltségű szótár a XVI-ik században csupán az Aldus-oknál negyven év alatt 16 kiadást ért; mégis inkább hajlandó vagyok azt tenni fel, hogy a nyomdász a családi nyomdájában megjelent összes kiadásokat vette számba, s így az

1568-iki hat- és 1584-iki nyolcznyelvű kiadást is, melyeknek egy-egy példánya a budapesti egyetem könyvtárában őriztetik. E feltevésemet támogatja azon körülmény is, hogy a fentebb említett összes öt kiadás, melyben a magyar nyelv foglaltatik, a Nemzeti Múzeum könyvtárában többes példányban létezett, s hogy alig hihető, mikép ily vaskos munkának három kiadása annyi jeles tudós és gyűjtő figyelmét elkerülte volna, kiknek magánkönyvtárai a Nemzeti Muzeumban egyesítették. Ehez járul, hogy az említettem két XVII. századbeli kiadás hazánkban magánkönyvtárakban, sőt ódondászoknál is gyakran fordul elő; míg, mint szakavatott és bótapasztalású ódondászunk Horovicz is erősíti, az 1606—1627-ig terjedő időszakból eredt más kiadás elő nem került.¹⁾ Megjegyzem egyébiránt, hogy a rendelkezésekre álló bibliographiai segéd munkák, jelesül Brunet és Grässe munkái a kérdésre világot nem vetnek, miután a magyar nyelvre kiterjedő más kiadásról, mint az 1590-iki elsőről, nem tesznek említést.

✂ (180. sz.) Bártfa 1628.

Prágai András. Feiedelmeknek serkentő Oraia

A munka címére, tartalmára s nyomdai kiállítására nézve azonos azzal, mely Szabó Károly »Régi magyar könyvtárá«-ban 566. sz. a. le van írva. Az eltérés, mely tán indokolhatja külön kiadáskép való feltüntetését, abban áll, hogy a fordító ajánlásának első levele újra nyomtatott. Itt az ajánlás így szól:

»Az Tekintetes es nagysagos felső Wadaszi Rakoczi Györgynec az nemes Borsod varmegyene sat.« A másik kiadásban Rákóczi György kezdőbetűi kiváló, díszített betűkkel vannak nyomva, a »Varmegyének« szó után pedig »főispannyanak« következik.

Lőcse 1650.

Cisio. Az az: Astronomianak, tudomanyanak, rövid értelemmel való leírása. A tsillagoknak, Planetaknak és Égbeli Jeleknek, sat. külömb-külobmb természeteknek folyásáról, az embereknek négy-fele Complexiojáról, természetiről, és tulajdonságiról, mindenik Holnapban micsoda rend-tartással az ember élyen, mind ételben és italban, mind az aluvásban, főrdésben, tisztu-

¹⁾ E kérdésre felhívjuk Szabó Károly jeles bibliographusunk figyelmét.

lásban és érvágásban. Az hires neves Kiraly Hegy Janos irásából magyar nyelvre fordítottat, es sok helyeken meg augealtatott.

A munka elő-czímlappal is bir, mely kívül nagy betűkkel csupán a főczímet »CISIO« tartalmazza, belül pedig a következőket: »Az nemzetes Pongracz Nagy Mihaly Laszlo maga költségével nyomtatta ki Lőtsén. Vita brevis. Rex eris si recte viveris. Brever Lőrintz által. Anno 1650.«

8-rét. A—L. = 10 1/2 iv 82 sztlan levél. A címlapon s a szöveg közt 53 fametszet.

E munka Szabó K. »R. M. Könyvtárában« 1612. szám alatt »Cisio« czímmel az erdélyi Múzeum könyvtárának elül-hátul csonka példánya után egész általánosságban XVII. századbéli nyomtatványkint van megérintve. Tartalma megegyez a »R. M. K.« 1590. sz. a. leirt évnélküli kiadással, csakhogy az én kiadásom calendáriumában minden hó után az illető hazai vásárok jegyzéke foglaltatik.

(181. sz.) V á r a d. 1656.

Neubart Christoph. Theolog és Astronomus Kalendarioma. Mellyet irt Urunk szűletése után 1656. esztendőre, mely Bissextilis. Es Magyarországra s Erdélyre nagy figyelmetességgel alkalmaztatott. Varadon Nyomtattatott Szenczi Abraham által. 16-rét. A—A₃ = 8 sztlan levél.

Példányom csonka, csak az első ívet tartalmazza s julius 16-áig terjed. Szabó K. Régi Magyar Könyvtárában nem említi.

(182. sz.) H. n. 1662.

Janus Philaletus Hydropolitanus. Egy Posonbol repült huholo bagolynak megmellyesztése Anno MDCLXII. 12-rét, 109 lap.

Ajánlja a szerző »Nemes és Vitézlő Berenyi Mihály es Kubinyi László urameknak, a Nemes Szabolts Vármegyének fő Tagjainak, Igaz haza Fiaknak«, kívánván nekik »az Urtul Kegyelmet és a megismert igasságban valo állhatatos erősséget.« Az ugyanazokhoz intézett előbeszéd, mely a jelen teljesen ismeretlenül maradt polemicus munka címét magyarázza s feladatát és felosztását kifejti, oly érdekes, hogy azt czélszerűnek tartottuk egész terjedelmében átvenni. Az előbeszéd következőleg szól: »Nemzetes Uraim! A régi Phariseusok felől hozza bé Urunk

szent Máthénál, hogy ezek Tengert földet mind bé-kerültek, hogy valakit a magok szerzetire hajhatnának. Avagy nintsenek-é ma ilyenek? Kelletnél többek. Kik azon igyekeznek, hogy a szegény Lelkeket, az örökké való halálnak törében ejtsék: és mivel magok a Mennyeknek országában nem mennek, a menyére lehet, annak igaz utát mások előtt is el-gátolják. Ebben pedig sok modokat tartanak. A többi között egyik ez: Ottan ottan, holmi gézen guz, hazugságnak téntájával festet irásotskákat, mint valami idéetlen fajzatokat hullatnak-el: és azokat mint valami Solyom fiakat, akarják az emberekkel tsudáltatni; noha éjjel s allattomban járó baglyoknak tojományi. Ez Irás is, melynek meg-tzáfólasat, a kegyelmetek betsületes neve alatt kibocsáttam, ezeknek fészkekből, repült ide a mi földünkre. Mely hogy kedvetlenséget, illetlen huholásával, senkinek ne szerezzen, kézre kerítvén, megmellyesztettem. Hogy pedig meztelensége nyilván való lenne, im bizonyos szakaszokban rendelvén, magát- is kissé folyo bötüvel ki-nyomtattattam; utánna tévén a mi feleletünket. Azonban kegyelmeteknek igaz szolgálattját ajánlja.

Janus Philaletus Hydropolitanus.«

Az iránt, hogy sárospataki nyomtatvány fekszik előttünk, a munka nyomdai kiállítása kétséget alig enged; valamint tekintettel azon személyekre, kikhez az ajánlólevél intézve van, az ajánlás kenetteljes zárszavaira és a szerző által használt álnév jelentőségére azt is sejténünk lehet, hogy az álarcz alatt tán a Tisza vagy mellékvizei mellett tartozkodó református lelkész lap-pang. Arra azonban, hogy ki legyen az álnévű szerző, valjon a már ismert harczedzett bajnokok egyike-e, kik mint például Czeglédi István, Matkó István, Posaházi János stb. az azon időbeli vallási mozgalmakban hitüket és meggyőződésüket, a szavakat nem igen megválogatva, éles tollal támadólag megvédeni igyekeztek, — vagy valamely eddig ismeretlen maradt társuk-e? — a munka tartalma elégséges adatot nem nyújt, de úgy hiszem, az ismert írók irmodorának összehasonlítása sem szolgáltat biztos alapot.

Szerencsésebbek vagyunk azon munkára nézve, mely Philaletus megtámadásának tárgya, miután válaszának első része, melyben, mint mondja »a Könyvnek szemöldöke levonattatik«, 5. pontban a czáfolt munka címének, kiadójának és szerzőjének

van szánya. A cím közlése után a szerző »felelete« 1. pontjában előbbre bocsátja »Mihelyt ennek a papiros mázolásnak Vitulus nélkül való Titulussát megtekintém, ottan juta eszemben az, a mit a Poeták Daedalus és Icarus felől beszéllenek« stb., a mi a felől minden kétséget kizár, hogy az első rész fejezetében foglalt sorok a huhogó bagolykint megmellyesztett könyv címét tartalmazták. A 2-ik pont a könyv provenientiáját a következőkben fejtegeti: »Ezek az éjjel járó igasságnak napfényét nem szenyvedhető baglyok, mivel tollazkodgyanak, könnyű írásokból meg érteni. Magoknak sem irek, sem szelenczéknek nincsen, még-is borbélylá akarnak lenni. Magoknak tollok és szárnyok nem lévén, masokat akarnak repülésre tanítani. Hog azért megtudjad, el menvén ezek a' jó madarászok, *Pázmány Péter* farkából szakasztának-ki némelly megrevesedett tollakat, azokból fűzének szárnyakat, melyek által a Keresztyén Lélek (a mint mondják) az Uj Tanítók törei előtt elszaladhasson« stb. A 3-ik pontban a szerző a könyv kiadójával s megjelenési helyével foglalkozván, alkalmat vesz magának az akkori polemicus irályt jellemző szóvirágok beszövéására. »Hogy pedig — úgy mond — böcsössebb lenne kölcsön kérés tollas bokkrétájok, Bécsben Kürner Jakab János (jó hogy nem Antal) által, üték toll tokban, az az, ott nyomtatták-ki könyvecskéjeket, melyben a' lelkeket repülni tanították. Most tudom, hogy immár a' Lelkek-is madarakká változnak, ugyan-is a' tollak és szárnyak madarokat illetnek. Csudálkoznám-is rajta, ha más felekezeten lévő, Antoninus nevű Antalnál, hasonló dolgot nem olvastam volna. Dicsírvén Dávid Istent a' nyolczadik Soltárban, hogy az embernek hatalmas alá vetett volna minden állatokat, juhokat, égi madarokat stb. azt mondja Antal Doctor, hogy az Égi madarokon értessenek a' jó és gonosz Angyalok, és a' szentek, kiknek az égben vagon lelkek. Ragadó léped légyen bár, ha ezeket a madarokat megfogni akarod. De a' helynek mivoltával nem kellethetik árujokat mert tudgyuk azt, hogy a' Bécsi marhábanis vagon ki-vető, és a' cziffra czéger alatt néha büdös bort árulnak.«

Végül az első rész utolsó IV. fejezetében Philaetus folytatja:

»Kik legyenek pedig, ezeknek a' reves tollaknak öszve enyvező Daedalussi, jelengetik magokat a' Dedicatio-nac utollyán: A Jesus társaságában vitézkedő Posoni Collegium. Igazában találta volna mondani: A' Jesus társasága ellen vitézkedő.« stb.

Miután azon munka is teljesen ismeretlen maradt, a mely ellen jelen polemia intézve van: annak czímét, habár mostanáig egyetlen példánya sem került napvilágra s habár megjelenési évét és terjedelmét pontosan meghatározni nem tudjuk, teljes czímét azonban ide iktatjuk:

(183. sz.) Bécs. XVII. század.

A' Jesus társaságában vitézkedő Posoni Collegium. Két szárny, mellyekkel fel-emelkedvén a Keresztyén Lélek az Vj Tanítók törei előtt el-szaladhasson. Vétettek Cardinál Pazmany Péter Esztergami Erseknek, az Sz. Irásrul, és az Anyaszentegyházrul irt első könyvecskéjéből. VII. És VIII. Resze. Nyomtatta-ki Bécsben Kúrner Jakab János az Austria könyvnyomtatója.

Philaletes munkájának saját birtokomban levő példánya az előlapon a következő nem érdektelen feljegyzés tartalmazza:

»Ez a könyv volt Dengi Vörösmarti Mihályé, ki Rév-Komáromban utolsó Predikátor volt. A hol megszűnván az Isteni szolgálat Pápán lett Predikátorra. Ott meghalván maradt Leánya Judith azt vette el Szalafői László Imre, ki Pariz Aszszonytul való volt. Ennek Fia Imre Tisza Szentimrére vette lakását, Leánya pedig Judith lett Pápán Soos Imrének Felesége. Ettől Soos Imrének fia Istvan, kinek Fia Imre Sig: Sz. k. Sabadja 11-a Jan. 1775.«

(184. sz.) Hely és év nélkül.

Syllogismus demonstrativus, Az-az üdvösséges okoskodás. Melly által világossán megmutatik, hogy a' Luther és Calvinus vallása nem igaz s-nem üdvösséges hit, hanem istentelen, hamis, Eretnék, és a Kristus közönséges Ecclesiájától Kárhozott, 's-átok alá vettetett vallás légyen. — 12-rét 32 lap.

Példányomnak nincsen külön címlapja, hanem a fenebbi czím az első lapon, mely felül 1. számmal s alul A signaturával van jelezve, megelőzi a szöveget.

Ezen eddig ismeretlen munka megjelenési idejére útmutatást adnak utolsó bekezdésének következő sorai: »Ne engedd tehát o Keresztyén Lélek! ezen két ember tanítása által magadat meg-csalni, és ezekre nézve, ne menyki a Romai Catholica

Anya-Szent-Egy-háznak kebeléből, ne távozz-el a' régi Szent Atyáknak tanításátul, és ha már el-tántorodtál, térj vissza, ne bizd magadat olyanokra, kik az ő kevélységeknak szélvészétül az Anya-Szent-Egyház-nak hajójából ki-vettetvén, el vesztenek, hanem térj vissza abba az hajóba, melyben minnyájan a' Szent Atyák, és a' mi Eleink szerencsésen evedzvén üdvözültek, mellyel már 1700 esztendőök alatt külömbféle eretnkségeknak háborúi és szélvészi ostromlották, de rajta erőt nem vehetnek mind az egész Pokolnak szél vészi is, és el-nem merithetik, el-nem süllyezthetik.«

A hivatolt évszámból nem alaptalanul következtethetni, hogy a munka 1700 körül és az első évtized lefolyása előtt jelent meg. Orthographiája: az ami azon korban divott; a használt betűk pedig még inkább régiebbeknek tűnnek fel; a mi azonban magában véve a megjelenési idő megállapításánál épen nem lehet irányadó; mint-hogy tudvalevőleg ily ódon betűk még a mult század végéig alkalmaztattak.

Szabó Károly barátom, kivel a könyvecskét közöltem, első megtekintése után föltevéskép lehető szerzőjéül Szentiványi Mártont jelzé; utóbb azonban bővebb megvizsgálása, s jegyzeteinek átkutatása után kijelentette, hogy a szerző iránt megbízható véleményt nem adhat. Szerény nézetem szerint Szentiványi Márton jezsuitának 1702-ben, tehát kérdéses időben magyar nyelven kiadott és Szabó Károly »R. M. Könyvtára«-ban 1660. sz. a. megismertetett hasonírányú polemicus munkája az eszmemenet, a használt érvek és az egyházi kútfőkből való számos idézései tekintetében a jelen irattal jelentékeny szellemi rokonságot tüntet fel; sőt például amannak utóbb külön is megjelent IV. könyvecskéje a következő felirattal van ellátva: »Ötven okok, miért a római közönséges Anyaszentegyház másokot mindenféle vallásokat fére tévén inkább választassék«; míg emitt a munka velejének külön czíme: »Két részre osztatott bizonyos okok, mellyekre nézve az Embernek, ha üdvözülni akar, csak egyedül a Romai Catholica Papista hitet minden más vallások közül kell választani és abban megmaradni«, — tehát majdnem ugyanazonos. Az irányban vannak ugyan itt-ott eltérések, ezek azonban abban is lelhetik magyarázatukat, hogy ama munka eredetileg deák nyel-

ven adatott ki. Mindazonáltal az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Pázmán Péter utódai nagy mesterük nyomdokait egyaránt követték, és a látszólagos szellemi rokonság ide s az egyenlő irányra is vezethető vissza.

MAGYARORSZÁGI
VONATKOZÁSÚ ŐSNYOMTATVÁNYOK (INCUNABULA)
A M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁBAN.

Közli: Hellebrant Árpád, akadémiai könyvtártiszt.

(Vége.)

IX.

Florencz. 1489.

Marsilius Ficinus Florent. De triplici vita. Florentini Antonius Mischominus. in 4°.

Negyedrétű 91 számozatlan levélből álló nyomtatvány diszes kerek (római) betűkkel. Elül csonka, a szöveg elejéről három levél hiányzik. A levelek csak signatúrával vannak ellátva, lapszám nincs rajtuk. A terniók jelzései: a₁ — m₂-ig terjednek, melyekből az a—d, f—k jegyűek 8 levelesek, az e, l jegyűek 6 levelesek, az m jegyű pedig 4 leveles. Az initialék a szövegből legnagyobbbrészt hiányzanak, a betűfestő mindössze csak 6 initialét festett miniummal a munka elejére.

A mi csonka példányunk a 4^a számozatlan levéllel kezdődik, melyen Marsilius Ficinusnak Medici Lőrinczhez intézett ajánló levele olvasható e felirattal: »Prohemium Marsilii Ficini Florentini In Librum De Vita Ad|| Magnanimum Laurentium Medicem Patrię Seruatore«, és terjed a 4^b levélig.

A munka három könyvből áll, melyeknek mindegyike más maecenásnak van ajánlva. Az első könyv az 5^a levélen kezdődik e felirattal: »DE CVRA VALITVDINIS